

Павленко В.В. Проблема іноземного вчительства як об'єкт вивчення в контексті історико-педагогічного регіоналізму / В.В. Павленко // Наукові записки. Серія „Психологія і педагогіка”. – Острог: Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2007. – Вип.9. – 608 с. – С. 379–387.

УДК 37 (09). 047

Павленко В.В.,

аспірант

(Житомирський державний університет)

**Проблема іноземного вчительства як об'єкт вивчення в контексті
історико-педагогічного регіоналізму**

*У статті зроблено спробу визначення чинників навчально-наукової діяльності педагогів - іноземців на Волині XIX - поч. XX ст., зокрема, вчителів-іноземців у Романівському інституті для глухонімих дітей (1805 – 1822 рр.).
Окреслено деякі аспекти вкладу польських і німецьких педагогів у культуру і освіти регіону.*

На початку XXI століття в українській педагогічній науці дедалі більше утверджується регіональний підхід, оскільки в кожному з її куточків заново відкривається чимало видатних, талановитих імен в освітній галузі. Крім того, за цей час з'явилася ціла низка історико-педагогічних досліджень, котрі віддзеркалюють ретроспективу різних напрямків освіти і просвітництва у Волинському краї.

Суттєво, що утвердження історико-педагогічного регіоналізму як наукового явища не є випадковим. Волинь має свою краєзнавчу школу з віковими традиціями та дослідженнями в різних галузях. Яскравим прикладом житомирської краєзнавчої школи є відновлена з 1990 року діяльність товариства дослідників Волині, яке очолює М.Ю. Костриця (це товариство було

започатковане у м. Житомирі у 1900 році Ю. Коробкою і В. Кравченком, а в його роботі брали участь відомі на той час дослідники з Києва, Харкова, Москви, Санкт-Петербурга). У публікаціях членів товариства (В. Вітренка, В. Єршова, С. Жилюка, Р. Кондратюка, І. Копоть, Г. Махоріна, Г. Мокрицького та ін) характеризується діяльність навчальних закладів Волині. Освітні процеси на Волині відображені у роботах сучасних дослідників Н. Бовсунівської, О. Бореяка, Л. Єршової, Т. Джаман, С. Коляденко, М. Краська, М. Крука, М. Левківського, Н. Рудницької, Н. Сейко та ін.

Значний внесок у розвиток історії освіти на Волині роблять представники українсько-волинської діаспори: товариство „Волинь”, Інститут дослідників Волині у Вінніпезі (Канада), товариство киян у Лондоні, історико-краєзнавче товариство „Волинь” у Німеччині.

Мета статті – визначення чинників навчально-наукової діяльності педагогів – іноземців на Волині (XIX - поч. XX ст.) та вкладу польських і німецьких переселенців на цій території.

Зазначимо, що передумовою пошуків є й та, що архіви Волинської губернії зберігаються в м. Житомирі. Слід відзначити, що до загальної скарбниці історії педагогіки України з нашого краю можна віднести чимало яскравих матеріалів з освіти й просвітництва, а також чимало відомих педагогів, науковців, котрі працювали у нашому краї. Велике значення має доробок викладача Волинської духовної семінарії Миколи Івановича Теодоровича. На сторінках „Волынских епархиальных ведомостей” у 1880-х роках він опублікував працю „Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии”. Згодом вона вийшла окремим п’ятитомним виданням у По чаєві.

Соціально-економічний розвиток Російської імперії на початку XIX століття вплинув на прагнення жінки бути освіченою, незалежною, бути особистістю. Дівчата із заможних шляхетських родин мали змогу здобувати освіту за кордоном, що підкреслювало їх соціальний та економічний стан, було престижем для сім’ї. На початку XIX століття можна було отримати відповідну освіту в університетах Берліна, Парижа, Цюриха та ін. Слід зазначити, що на

території Волині проживала значна кількість шляхетних родин, які не мали фінансової можливості на отримання освіти за кордоном, тому вдавались до послуг іноземних вчителів. Найдавнішою формою навчання і виховання зокрема, волинських жінок була їх домашня освіта .

Іноземного вчителя ми визначаємо як освіченого вихідця з іншої держави, який у XIX - на початку XX століття займався освітньо-просвітницькою діяльністю на території Волині [3; 400]. Слід відрізняти поняття „іноземний вчитель” від „зарубіжний вчитель”. Зарубіжний вчитель - це особа, що жила, здійснювала свою діяльність за рубежем, за кордоном [3; 325].

У своїй монографії „Жіноча освіта на Волині” педагог-краєзнавець Л. Єршова виділяє три причини, які спонукали заможні родини вдаватись до послуг іноземних вчителів: по-перше, заможні шляхетські сім'ї мали потребу у практичному користуванні іноземними мовами; по-друге, на той час у Волинському краї не було спеціального закладу для підготовки відповідно високого рівня домашніх вчителів; по-третє, іноземці виявились єдиними кандидатами в гувернери та гувернантки [5; 66].

Гувернери та гувернантки не завжди відповідали тим вимогам, які ставились перед ними. В Росії у 1755 році було видано наказ про заборону іноземцям займатись навчально-виховною діяльністю без дозволу Академії наук. Академія наук була не тільки науковим, але й навчальним закладом, де росіяни могли отримати літературну та енциклопедичну освіту. Таку освіту можна було отримати у Московській слов'яно-греко-латинській академії та в слов'яно-греко-латинських школах у Харкові, при Покровському монастирі [6; 912].

На території Волині до 1812 року діяльність вчителів-іноземців чітко контролювалась. Наказом Сенату 25 березня 1834 року суворо заборонялось по всій імперії у будинках дворян, чиновників, купців вчителям-іноземцям займатись навчально-виховною діяльністю, не отримавши атестатів від російських університетів чи гімназій [7; 131].

Початок XIX ст. характеризується зростанням міграційних процесів у вчительському середовищі. Виникла потреба у фахових спеціалістах, які на той

час були відсутні у Російській імперії (не було навчальних закладів, які б готували фахових спеціалістів). Прикладом такої діяльності було викладання вчителів-іноземців у Романівському інституті для глухонімих, створеного графом Ілінським.

Юзеф Август Ілінський вважав своїм обов'язком розвивати освіту в краї. Родина Ілінських славилася своєю доброчинністю щодо справ освіти у цілому волинському краї [8; 48]. Отримавши дозвіл Російського царя Олександра I, Ю.А. Ілінський заснував перший у Росії притулок для 52 глухонімих селянських дітей, де вони здобували знання та навички практичної роботи (ідея створення навчального закладу для глухонімих дітей належала Янові Непомуцену Коссаковському, віденському біскупу). Цей навчальний заклад він забезпечив великими коштами (131500 рублів), а керівництво організації навчально-виховного процесу доручив Яну Гамперле, докторові літератури, філософії та права, дійсному члену Празького університету [9; 16-17].

Крім визначеного щорічного утримання для кожного вчителя, це показано у таблиці 1, сенатор надавав усім педагогам житло, свічки та опалювальний матеріал.

Таблиця 1.

Щорічне утримання вчителів (у тому числі іноземців) у Романівському інституті для глухонімих дітей (1805 – 1822 pp.) [8]

№	ППП	Який предмет викладав	Заробітна плата (щорічно)
1.	Ян Францішек де Гамперле, доктор філософії Празького університету	дактиломанія за методикою ксьондза Сирка, німецька мова	3000 зл.
2.	Якуб де Муссо	французька мова і література	2000 зл.
3.	Фернинанд Ошмянець	латина, географія, історія, арифметика	2000 зл.
4.	Доктор Мерк	архітектура	4800 зл.
5.	Академік Гастедо, дійсний член	механіка	2000 зл.

	Петербурзької академії наук		
6.	Ксьондз Арнольд Броцковський	Закон Божий	1200 зл.
7.	Ксьондз Бялошицький	Закон Божий	1200 зл.
8.	Монтовані	італійська мова	3000 зл.
9.	Рогальський	кінна їзда, фехтування, плавання, малярство	1800 зл.
10.	Гаубгайєр	штукатурництво	3600 зл.
11.	Доктор Ех	робота з мармуром	500 зл.
12.	Іванов	робота з деревом	500 зл.
13.	Чабанський	годинникарство	800 зл.
14.	Гофстедер	сукнарство	800 зл.
15.	Гас	килимарство	800 зл.
16.	Брауншвегер	столярна справа	800 зл.
17.	Шпіц	сідлярство	800 зл.
18.	Міллер	візництво	800 зл.
19.	Шатковський	слюсарна справа	800 зл.
20.	Прайс	ковальство	800 зл.

Після діяльності Інституту для глухонімих дітей був створений колегіум (у маєтку графа Ілінського) (1810 – 1820 рр.). У колегіумі викладали педагоги, запрошені з різних країн Західної Європи (шведи О. Гентіл, Ліборн Брок, Франц Інфельд, француз Депрефонтан, німець Баух та ін) [8; 50].

Слід відмітити діяльність пансіону для дівчаток (1823 – 1830 рр.), який був створений графом Ілінським у 1823 році. Педагогічний колектив складався із черниць (сестер візиток), які приїхали з Вільна. Серед восьми черниць чотири мали науковий ступінь професора, дві були звичайними вчительками, дві – стажистками. Керівником було призначено Марію Цецилію Холоневську. Для викладання Закону Божого запросили капелана отця Вінценти Внуковського [8; 51].

Юзеф Август Ілінський був великим прихильником театрального мистецтва та музики. Він утримував при своєму дворі драматичну та балетну трупи і два оркестри. Ілінський запрошував до свого театру іноземних виконавців, які

навчали музиці та співу місцевих жителів. В маєтку працювала велика кількість мистецького люду: актори театру (11 чоловік), танцівники балету (10 чоловік), музиканти (34 чоловіки).

Оркестром керував Ян Лензі (1763-1832) родом із Пізи в Тоскані. Він був учнем ушавленого П'єтро Нардіні, виконавця, композитора, педагога, визначного представника італійської скрипкової школи, який отримав ім'я Флорентійського. Потім протягом дев'яти років навчався у Неаполітанській консерваторії. Наприкінці XVIII століття усьому світові була відома неаполітанська оперна школа. На той час жили й творили такі музичні світила як: А. Вівальді, А. Кореллі, А. Верачіні, П. Локателлі, творчість яких вплинула на молодого скрипаля. Згодом Ян Лензі працював в італійських та російських столицях, три роки служив першим скрипалем оркестру Імператора, пізніше служив в оркестрі графа Ілінського [4; 157].

Заслуговує на увагу діяльність флейтиста того ж оркестру в Романові Гжегожа Байєра. У 1771 народився у Відні, там навчався в академії. Основу виховання становила музика сучасних виконавців Ф.Й. Гайдна, В.А. Моцарта, Л. Бетховена.

В оркестрі працювали німці, італійці, чехи, поляки, англійці, французи, румуни та ін [1; 56]. Крім класичного оркестру, до складу якого входили струнна та духовна групи, в маєтку був своєрідний ансамбль -11 музикантів-ріжечників. Ним керував Караллего та Сілла. Хор нараховував 84 чоловіки. Хор відзначався високим професіоналізмом. Всі 84 артисти хору навчалися у Римі [1; 56].

Для своїх вистав граф Ілінський збудував за палацом дерев'яний театр, де здійснювались постановки німецьких та італійських опер

З ім'ям Юзефа Августа Ілінського (1766-1844 рр.) пов'язаний розквіт романівського маєтку, який у 1871 році перейшов у власність родини Стецьких. І, на превеликий жаль, у 1876 році в палаці виникла пожежа, яка тривала шість місяців. Частину творів живопису, декоративні прикраси, дорогоцінні меблі

було знищено вогнем. Значна частина романівської колекції вціліла і на даний час зберігається у Житомирському краєзнавчому музеї.

Можна зауважити, що добродійність родини Ілінських стала прикладом для просвітницької діяльності Ю.І. Крашевського – відомого польського письменника. Він був попечителем чоловічої гімназії у Житомирі. Юзеф Ігнаці Крашевський цікавився не тільки загальним ходом справ у гімназії, а й життям гімназистів: турбувався про утримання найбільш необхідних учнів, сприяв покращенню їх харчування, забезпечення підручниками і формою. На утриманні родини письменника завжди знаходилося один-два гімназисти. І.Крашевський - один з організаторів місцевого театру, людина, що активно діяла у сфері культури.

На Волині в середині XIX ст. склалися особливо сприятливі умови для переселення поляків. Цей міграційний рух був спричинений реформами, проведеними у Росії у 60-х рр. XIX ст. Частка поляків щодо всього населення Волинської губернії була незначною (у губернії проживало близько 134 тис. осіб [1; 26]), однак у соціально-економічному житті польське населення відіграло помітну роль. Влаштувавшись на новому місці, поляки-переселенці відразу піклувалися про вирішення освітніх питань. Чимало поляків займалися інтелектуальною працею: вони були зайняті у сфері науки, літератури, мистецтва та медицини. Таким чином, соціальний склад поляків-переселенців був досить розмаїтим. Поляки посідали досить високі місця у різних сферах виробництва (у приватній юридичній діяльності вони посідали перше місце у губернії, у медицині – друге, серед правлячого державно-адміністративного апарату – третє). Слід зазначити, що досить багато поляків-переселенців були російськими, австрійськими і пруськими підданими.

Яскравим показником високої освіченості, інтелігентності та духовності є розвиток мережі польських книгарень і бібліотек. Найбагатші бібліотеки належали відомим поміщикам. До них слід віднести бібліотеку відомого польського діяча освіти Т.Чацького, яка нараховувала близько 20 тис. томів книг і 9800 рукописів, що знаходилась в с. Порицьку Володимир-Волинського повіту та багато інших бібліотек, це показано у таблиці 2.

Таблиця 2.

Бібліотеки поляків-поміщиків, що проживали на території
Волині у XIX ст.

№	ППП	Кількість примірників	Місце знаходження бібліотеки
1.	діяч польської освіти Т. Чацький	20 тис. томів книг, 9800 рукописів	с. Порицьк Володимир-Волинського повіту
2.	Поміщики Прушинські	-	с. Ільківці Старокостянтинівського повіту
3.	князі Чарторийські- Корецькі	-	с. Корець Новоград-Волинського повіту
4.	князь Міхал Орловський	-	с. Коростки Новоград-Волинського повіту
5.	графи Ходкевичі	-	с. Млинів
6.	графи Кравецькі	-	с. Мізоч
7.	Князі Яблонські	-	с. Лужне
8.	Графи Жичевські	-	с. Новий Олексинець
9.	Графи Стройновські- Тарновські	-	с. Горохів Володимир-Волинського повіту
10.	Графи Ілінські	-	Романів Новоград-Волинського повіту
11.	Князі Любомирські	-	Рівне
12.	Князі Чернецькі	-	с. Забороля
13.	С.Новошицький	-	с. Баришівка Кременецького повіту
14.	Графи Потоцькі	20 тис. книг	с. Антоніни
15.	Князі Сангушки	5 тис. томів	Славута
16.	Поміщики Камінські	-	с. Олійники Старокостянтинівського повіту

Одним із найважливіших елементів культури було існування польської преси, до якої слід віднести „Жизнь Волыни” та „Почаевский листок”.

Представники польської інтелігенції сприяли розвитку освіти, вони надавали допомогу викладачам та учням, були фундаторами навчальних закладів. Польські художники, музиканти, поети, драматурги, прозаїки у своїх творах висвітлювали повагу до українського народу, любов до волинського краю, вони сприяли розвитку українсько-польських культурних взаємин.

Надали великого значення освіті також переселенці з Німеччини. Найбільш масовий потік переселенців був у 1880 році. Головною соціально-політичною причиною стала відміна кріпосного права, поміщики втратили дешеву робочу силу, у них почали з'являтися фінансові проблеми. Для вирішення фінансових проблем, землевласники змушені були надавати свої землі колоністам в оренду, зокрема й німцям-переселенцям.

Німецькі колоністи, поселяючись на нових землях, у першу чергу будували на свої кошти, крім власних будинків, шкільні будинки, кірхи, будинки для культурного дозвілля, які зазвичай розміщувались в центрі колоній.

У школах навчалися хлопчики і дівчатка від семи до чотирнадцяти років. Програма була церковною, але діти вивчали російську мову, загальну і російську історію, географію, арифметику з дробами, геометрію, креслення та країнознавство. Навчання за такою програмою потребувало вчителів зі спеціальною підготовкою. За даними всеросійського перепису 1897 року німці були однією з найосвіченіших груп населення Волині. Вчені німецького походження зробили великий внесок у розвиток освіти. У багатьох навчальних закладах використовувались підручники з математики й алгебри німецьких авторів Х. Вольфа, А. Кестнера, Е. Ейлера, Г. Вега, Й. Майєра.

З іменами вчених німецького походження пов'язане відкриття багатьох навчальних закладів в Україні: політехнічного інституту в Києві (у 1834 р. його заснував професор М.Бунге та запросив декілька професорів Дерпського університету), Рішельєвського ліцею та сільськогосподарського інституту в Одесі та ін.

Істотний внесок у розвиток освіти Південно – Західного краю, Волині зробили німецькі професори, зокрема історики: П. Беккер, А. Бринкер, Ф. Брун, Є. фон Штерн; природознавці: А. Нордман, О. Браунер, М. Ланге.

Важливе значення у культурному житті німецького населення мали періодичні видання, до яких слід віднести „Популярний листок для німецьких поселенців у Росії” (1849 р.), „Одеська газета” (1860 р.), „Німецький одяг”, „Посів”, „Щотижневик”, „Плуг” та ін.

Проживаючи на нових землях, особливо у першій половині ХІХ ст., німці завжди прагнули зберігати зв’язок із батьківщиною. Вони дотримувались своїх традицій, колоністи навіть привезли свої улюблені музичні інструменти (губну гармошку, цитру, гармоніку). Діяльність вихідців з Німеччини в галузі науки, освіти і друкарства сприяла розвитку у цих сферах.

Загалом попередній аналіз дозволив дійти висновку, що до розвитку культурно-освітніх процесів Волині залучалися педагоги-іноземці та іноземні громадяни й колоністи, зокрема польські та німецькі, які сприяли тим самим збагаченню полікультурного простору Волині.

Предметом подальших пошуків може бути аналіз діяльності педагогів-іноземців з мистецьких дисциплін у жіночих гімназіях Волині.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бовсунівська Н.М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / ЖДУ ім. І.Франка. – Житомир, 2004. – ... с.
2. Буравський О.А. Поляки Волині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. – Житомир: Монографія Вид-во ЖДУ, 2004. – 168 с.; іл.
3. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2001. – 1440 с.
4. Волинські Афіни. 1805-1833: Збірник наукових праць / Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут ім. Тараса Шевченка; під ред. С.Маковського і В.Собчука. – Тернопіль: „Богдан”, 2006. – 304 с.: іл.

5. Єршова Л.М. Жіноча освіта на Волині: Монографія. - Житомир: „Полісся”, 2006. – 488 с.
6. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 1024 с., илл.
7. Накази і розпорядження міністра освіти. 1812 – 1813 рр. // ДАЖО, ф. 71, оп. 1, спр. 203, арк. 131.
8. Н.Сейко Ілінські-меценати культури на Волині ХІХ ст. / Шлях освіти. – 2002. - № 4. – С. 48-51.
9. Реліквії Романівського палацу в Житомирському музеї / Автор та упоряд. Дахненко Л.О. – Житомир, 2006. – 32 с.

Павленко В.В. Проблема иностранного учителя как объекта изучения в контексте историко-педагогического регионализма

В статье сделана попытка определения факторов учебно-научной деятельности педагогов-иностранцев на Волыни ХІХ нач. ХХ ст., в частности, учителей-иностранцев у Романовском институте для глухонемых детей (1805 – 1822 гг.). Также определяются некоторые аспекты вклада в культуру и образование польских и немецких представителей.

Pavlenko V.V. The problem of foreign teacher as an object of study in the context of historical and pedagogical regionalism.

The article aims at defining the content of teaching and scientific research of foreign educators in the Volyn Region (XIX – beginning XX) in particular foreign teachers at Romaniv Institute for deaf-and- dumb children (1805 – 1822). The article also highlights certain aspects of the contribution to Ukrainian culture and education on behalf of Polish and German educationalists.